

OD LINGVISTIKE K LINGVISTERSTVU¹

JEAN-CLAUDE MILNER

Lacana je lingvistika zanimala od »Rimskega govora« dalje. Zanimala ga je kot znanost. Lahko bi celo rekli, da se pertinentne razločevalne poteze med tistim, kar je bilo pred letom 1953, in tistim, kar je sledilo zatem, zgoščajo okrog enega samega gesla: končno določiti nov *factum scientiae*, o katerem priča lingvistika in spričo katerega postanejo vse predhodne epistemologije zastarele. Res pa je, da je od začetka šestdesetih let to zanimanje nenehno upadalo, čeprav je popolnoma izginilo šele v XX. seminarju, kjer je mogoče zaznati nekaj poslovilnih poudarkov.

Zastavlja se torej sledeče vprašanje: kaj pomeni slabitev tega slovitega in sprva tako odločilnega zatekanja? Od česa je odvisna ta sprememba in kakšne so njene posledice? Poleg tega si je treba biti na jasnem glede narave samega tega zatekanja. Je odločilna oznaka znanost? Da bi lahko nosila to oznako, naj bi lingvistika pokazala, da znanost ni bila povsem istovetna tistemu, kar so ljudje mislili pred njo. Ali pa je odločilna govorica? Da bi vzela govorico za svoje področje (s pomočjo izboljšav, ki jih Saussure prispeva k definicijam), je lingvistična znanost pri njej dokazala lastnosti, ki so bile prej prezrte.

V prvem primeru je treba nezanimanje za lingvistiko pojasniti s spremembo, ki zadeva znanost; v drugem primeru pa ima nezanimanje opraviti z vprašanjem govorice kot take. Sicer pa izbira ni izključujoča. Kljub temu pa bom zaradi jasnosti obe hipotezi razložil tako, da bom vsako od njiju prignal karseda daleč, tudi če bom na koncu ugotovil, da obstaja med njima določena vez.

¹ [Prevedeno po Jean-Claude Milner, »De la linguistique à la linguisterie«, v *Lacan, l'écrit, l'image*, Flammarion, Pariz 2000, str. 7-25. Opombe v oglatih oklepajih so prevajalske.]

1. *Prva hipoteza: kar zadeva lingvistiko, je oznaka znanost odločilna.*

1.1. V Lacanovih očeh gre za galilejsko znanost, kot jo je definiral Koyré; njen objekt je empiričen in radikalno kontingenten, tako kot pri fiziki; in tako kot fizika, je tudi lingvistika matematizirana, le da v tem primeru matematizacija merski enoti ne dolguje ničesar, prisilni literalizaciji pa vse.

Prva posledica: izkaže se, da je matematizacijo mogoče razumeti drugače, kot pa smo domnevali.

Druga posledica: obstaja galilejska znanost o tistem, kar se je, povedano s starimi izrazi, pripisovalo konvenciji, oziroma, povedano z modernimi izrazi, kulturi: jezik.

To je mogoče povedati na dva načina: bodisi obstaja galilejstvo kulture (tedaj se spremeni pojem znanosti), ali pa, če hočemo polje galilejskih znanosti imenovati »narava«, narava obsega pojave, ki naj bi domnevno izhajali iz kulture (tedaj se spremeni pojem narave). Tako v enem kot v drugem primeru gre za revolucijo v mišljenju. Ta beseda ni premočna, in to toliko bolj, kolikor ne zadeva zgolj jezik: temu se je reklo strukturalizem. Tej revoluciji smo bili priča. Iz tega razloga nismo vedno natančno ocenili njenega obsega.² Bila je velika, pa čeprav je bila nedvomno zavita v mondenosti, predvsem pa bežna.

1.2. Kajti matrični dispozitiv se je konstituiral na začetku stoletja (*Predavanja iz splošnega jezikoslovja* datirajo v leto 1916) in lahko bi mislili, da se dovrši s tem stoletjem. Če, tako kot Lacan, pod lingvistiko razumemo tisto, kar je utemeljeno v *Predavanjih iz splošnega jezikoslovja*, je treba spoznati, kaj to je; danes ni o tem nič več slišati, vsa evidenca se je izgubila. Za to obstaja več razlogov; nekateri so povezani s samo lingvistiko in z njenim notranjim razvojem, ki ji je zbudil dvom v določene propozicije, ki so v *Predavanjih* najjasneje zatrjene; drugi pa so povezani z *doxa*.

Lingvistika je bila, ne da bi to nujno vedela, odvisna od ene propozicije: jezik ni nadstavba. To, da je bil Stalin edini, ki jo je eksplicitno formuliral in jo poskušal formalno demonstrirati, še ne pomeni, da je ni mogoče neposredno ali posredno obnoviti v različnih modelih moderne lingvistike. Vendar pa danes vse temelji na prepričanju *doxa*, da je jezik nadstavba. O tem priča spor o feminizaciji imen poklicev. Na levici, a

² Eden izmed stotih primerov: to je bil eden izmed redkih primerov v zgodovini, ko se je poskušalo izumiti nove oblike empiričnega sklepanja. Tako je bilo k obstoječi razdelitvi dodano neko sklepanje, predstavljeno kot empirično prisilno, o katerem pa nobena prejšnja empirična logika, bodisi Aristotelova, Baconova ali pa tista Sturta Milla, ni imela nobenega pojma.

tudi drugod vlada globoko prepričanje, da ima politična oblast (država, vplivne skupine, tiskani mediji itd.) pravico in dolžnost posegati v jezik. Progresistična verzija tega prepričanja spodbuja konsenz: pod predpostavko, prvič, da ocenjujemo reformatorsko voljo neke oblasti po tem, da hoče reformirati nadstavbe (seveda, ne da bi se dotikala baze, kajti to je revolucija in privede do *Črne knjige*), in, drugič, ker je jezik nadstavba, bo oblast dejanski reformator samo, če se bo dotaknila te nadstavbe. Skratka, tako v Franciji kot drugod je *doxa* spet postala to, kar je bila pred Saussurejem ali Meilletom. Vsi govorijo o govorici nasploh in o francoskem jeziku posebej, kot da lingvistika sploh ne bi obstajala. Celo lingvisti sami. Ta razvoj presega lingvistiko v pravem pomenu besede. Nedvomno pa se je dotaknila psihoanalize. Konec koncev, ali ni za freudovstvo značilno vztrajanje, da potlačitev ni nadstavba? Da v šegah in navadah neke družbe (družina, lastnina, država) dvojnost narava/kultura ne pokrije vsega. Da nekaj v sorodstvenih razmerjih in menjavah med moškimi in ženskami presega vsoto nadstavbnih determinacij neke dane kulture. Vendar pa vsakdanji diskurz neprestano zatrjuje nasprotno. Pri tem izstopa tisto, čemur se običajno reče sociološka vizija sveta (bodisi v njeni zgodovinski ali novinarski verziji); ta vizija vztrajno zatrjuje, da je vse nadstavba neke nedoločljive baze (kajti nismo več marksisti), če že ne kot narava zunaj govorice: geni, ekologija, duhovne potrebe, ni važno (kajti v nobenem primeru se ne dotaknemo baze, sicer nam grozi odvrtna revolucija – spoštovanje genov, ekologije, duhovnosti itd.). Lahko bi celo natančneje določili, kako je psihoanaliza predstavljena v ta register. Njeno poslanstvo naj bi bilo predvsem to, da spreobrne v nadstavbe slovito jedro najbolj neuničljivega in najbolj mračnega srečanja *homo homini*. Samo psihoanaliza naj bi bila zmožna napraviti delo, družino in domovino dovolj prožno za reformatorske prste. Samo ona naj bi bila zmožna doseči, da sámo nezavedno postane nadstavbno in da reakcionar postane progresist.

Družbeni triumf psihoanalize ne sme utajiti preobrata: sama je postala pomočnica neke nadstavbne doktrine, za katero je strogo freudovstvo mislilo, da se je mora bati. K temu preobratu je gotovo prispeval zaton vseh oblik črkovnosti, v prvi vrsti katerih smo našli prav črkovno znanost o govorici.

1.3. Sociološki dispozitiv je povratnik. Prinaša nič manj kot vrnitev in restavracijo antičnega dispozitiva, ki je zoperstavljal dve vladavini:

– vladavino nemih zakonov, ki ne rabijo biti izraženi v človeškem jeziku, da bi bili zavezujoči: to je *physis* ali nemoderna narava;

– vladavina pravil, ki morejo in morajo biti izražena v človeškem jeziku: vladavina konvencije (*thesei*).

Obstaja več stilističnih variant te antične dihotomije: baza/nadstavba, narava/kultura, narava/družba, reči/ljudje, reči/besede, nujnost/svoboda, znanosti/vede itd. Natanko to so *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* zavrnila. V celoti.

Lingvistika kot znanost je bila torej odločilna. Bolj kot katerakoli druga znanost je potrjevala legitimnost na kulturo razširjenega galilejstva; dovršila je neko popolnoma moderno figuro narave, ki se radikalno razlikuje od *physis*; še natančneje, definirala je neki modus Enega, ki ni imel nič več skupnega z Enim *physis* – naj gre za aristotelovsko ali za atomistično *physis*: neko Eno, ki ni niti Eno atoma niti Eno črke (na kar je mogoče zvesti atom), temveč Eno označevalca, ki »zgolj zastopa za«.

1.4. Tisto, čemur pravim prvi Lacanov klasicizem, se v celoti vpisuje v to. Freudov scientistični program je torej postavljen na nove temelje. Razmerje med psihoanalizo in naravoslovjem je ponovno premišljeno, le da je pojem narave spremenjen in koncept znanosti na novo definiran: vrnitev k Freudu, toda ne k Machu. Res pa je, da drugi klasicizem vsemu temu pripisuje manjši pomen. Referenca na strukturo je načeta toliko bolj, kolikor tudi sama lingvistika preneha hoteti samo sebe kot strukturalistično v strogem pomenu in teži k vedno večjemu naturaliziranju svojega objekta – kar pripelje vse do definicije jezika kot organa. Tako je postavljena pod vprašaj razpoka med naravo in *physis*, pri čemer obe vladavini ponovno težita k postavljanje ene na drugo. V lingvistiki, pa tudi pri Lacanu: v izreku iz seminarja XX, »narave je groza vozla«, je treba besedo »narava« razumeti na predgalilejski način.

1.5. Zveza z lingvistiko torej ni tako omejena. O tem priča tema lingvisterstva. To ime se porodi znotraj nastajajočega drugega klasicizma. V *Televiziji* Lacan zapiše: »O govorici [...] vemo le malo: navkljub temu, čemur pravim lingvisterstvo, da bi s tem razvrstil tisto, kar si prizadeva – in to je novo – pri ljudeh nastopiti v imenu lingvistike. Pri čemer je lingvistika znanost, ki se ukvarja z jezikom, [kar pišem z eno besedo,] da bi s tem opredelil njen objekt (govorico), kot se to počne pri vseh drugih znanostih« (str. 49-50).³ Tu bi bilo vse vredno komentarja: razlikovanje med jezikom in govorico; dejstvo, da naj bi lingvistiko vedno

³ [Milner citira nekoliko napačno in pomanjkljivo. Besede, ki so v zgornjem citatu v oglatem oklepaju, so pri njem izpuščene, beseda v navadnem oklepaju pa pri Lacanu ne nastopa. Poleg tega v Milnerjevem tekstu na mestu *la langue* (jezik) stoji *la langue* (jezik). Paginacija se nanaša na slovenski prevod *Televizije v Problemi-Eseji* 3/1993. Navajamo rahlo modificiran prevod.]

imeli za znanost; dejstvo, da naj bi bil njen objekt govorica (ta trditev ni tako trivialna, četudi je klasična); pojem intervencije, ki ga nedvomno velja navezati na pojem prakse ali *praxis*, na katerega se Lacan pogosto sklicuje v zvezi s psihoanalizo.

Recimo, skratka, da je za drugi klasicizem problem znanosti rešen; v tem oziru se je pomen razširjenega galilejstva zmanjšal; gre za minuli boj, ki se je končal z zmago. Naj spomnimo, da je Lacan bolj kot kdorkoli drug razmišljal kot bojevnik in je vedel, da se bojna polja spreminjajo. Glej takšno opombo v *Spisih*, str. 285, op. 5.⁴

Sam menim, da se je Lacan materialno motil: boj razširjenega galilejstva je bil izgubljen. Razen če je bila njegova zmaga bežna in se je hitro spremenila v poraz, kar pa zopet privede k istemu. Ugotavljamo sledečo posledico: celi kosi lacanovske doktrine so postali pravzaprav nerazumljivi oziroma neaktualni, če že ne času neprimerni, v smislu Nietzschejevega *unzeitgemäßig*. A to ni važno. V trenutku, ko Lacan izumi besedo »lingvisterstvo«, ima svoje razloge za to, da verjame v zmago in torej v zastareli značaj določenih bojev, četudi po pozneje komentiral, kot je to že storil ob drugih priložnostih, »le kje smo imeli glavo?« (*ibid.*). Potem ko je ta točka sprejeta, lahko razumemo, zakaj Lacan opominja, da za nezavedno ni pomembna lingvistična znanost kot taka, temveč govorica.

Kljub temu pa še naprej igra določeno vlogo: »Intervenirati v imenu lingvistike«, je rekel. Izraz je zelo močan, in to toliko bolj, ker se nahajamo po letu 68 in ker je beseda intervencija ponovno dobila svoj pomen nasilnega gibanja. Pod »govorico« razumimo nominalni stenogram te dejstvene trditve: »Ljudje govorijo« (iz česar bi lahko s pomočjo nekatere dodatnih propozicij zlahka potegnili pojem »govorečega bitja« in pojem »govorila«, ki nedvomno nadomestita oznako »človek«⁵). Intervenirati pri ljudeh v imenu tega, da so govoreči, je lahko način, kako opisati psihoanalitično prakso. Lacan ne trdi tega, kajti on pravi »intervenirati v imenu lingvistike«; toda če obnovimo vmesne člene, je mogoče razumeti: novost, ki vztraja, je v tem, da je pradačna trditev »ljudje govorijo« (= govorica) poslej dobila neki radikalno nov pomen, in to, odkar je možna

⁴ [Paginacija se nanaša na slov. prevod: Jacques Lacan, *Spisi*, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1994.]

⁵ Strogo gledano poenostavljam. Od trditve »Ljudje govorijo« drzno preskočimo k trditvi »Ljudje govorijo nekaj«. Govorica je hkrati stenogram prve propozicije in skupna oznaka tega »nekaj«, kar ljudje govorijo. Ne vztrajam pri imaginarnem v preskoku od ene propozicije k drugi v konstrukciji stenograma in v konstituciji stanovitne biti (ki jo je mogoče razčleniti na lastnosti) tega *x*, o katerem ljudje domnevno govorijo.

neka lingvistika. Galilejska ali ne: zadošča, da lingvistika hoče biti takšna, ali raje, da jo določeni lingvisti hočejo takšno; ta pradedna trditev torej zadeva vse, kar je neposredno ali posredno povezano z njo; ravno to je lingvisterstvo.

Stvari so se od leta 1953 dejansko spremenile. V Rimskem govoru je mogoče razbrati prepričanje, da lahko s pomočjo lingvistike vemo o govorici veliko več, kot pa je o njej vedel Freud. Nasprotno pa je propozicija iz *Televizije* priznanje neuspeha, ki ga potrjujejo druge izjave (*Radiophonie*, str. 62): v končni instanci nas lingvistika o govorici nauči le malo. Kljub temu pa malo ne pomeni nič.

Z iznajdbo besede »lingvisterstvo« Lacan opomni psihoanalizo, naj se nenehno spominja, da spričo tega, kaj jo avtorizira – *factum loquendi*, dejstvo, da obstaja govorica –, ne obstajajo samo pisatelji, ki so Freudu tako pri srcu, ampak tudi nekateri lingvisti. Jakobson lahko pojasni toliko kot Goethe ali Dostojevski, tudi če je njegova luč drugačne narave in oddaja drugačne tipe žarkov. Zaradi tega bo »lingvisterstvo« oblikovano iz imena »lingvist« s pomočjo končnice, ki je pogosto rezervirana za skupine, katerih pripadniki so razpršeni, prezirani, v medsebojnem tekmovalstvu in zelo zastareli: sleparstvo, gizdalinstvo, pedantstvo, piratstvo. Znanost ali ne, lingvistika ne šteje toliko kot takšna, temveč kot avantura nekaterih subjektov.

Res pa je, da so jo ti subjekti hoteli kot znanost in edino to hotenje jih je lahko v našem stoletju animiralo z zadostno silo – in kljub vsemu, kar je lahko edino znanost spravila na dan: hkrati gral in piratstvo. Lingvistika še naprej sodi v ta register, ker so se njeni avanturisti s svojim neuspehom, bolj kot s svojim uspehom, dotaknili nekaterih čeri realnega.

2. Na vsak način smo napoteni od prve hipoteze k drugi: kar zadeva lingvistiko, šteje samo govorica.

Kaj Lacan predpostavlja o govorici? Kljub videzu natančna ocena *lastnega* pomena te predpostavke ni trivialna. Ta vsaj preneha biti trivialna, ko si naložimo, tako kot se spodobi, da jo bomo ločili od splošnega gibanja, s katerim se jo običajno povezuje: to posebno obliko »lingvistične« ali raje »jezikovnega« obrata, ki je od tridesetih let dalje vedno bolj zaznamoval francosko *paideia*. Ločitev sicer spodbudi sam Lacan: prelom, ki nastopi v *Televiziji*, ne skriva samo slovesa od šestdesetih, ampak tudi od tridesetih let. Ker dispozitiv napreduje, je primerno izbrati neko orientacijo, ki mu je zunanja. Wittgenstein je pri tem dragocen. Tako prvi

kot drugi Wittgenstein, tudi če se doktrini razlikujeta, in dejansko ravno zaradi tega, ker se.

2.1. Prvi Wittgenstein, tisti iz *Traktata*, izjavlja naslednje tri propozicije: (a) med tistim, kar se lahko izreka, in tistim, kar se ne more izrehati, obstaja realna in neprehodna meja; (b) o čemer ni mogoče govoriti, o tem je treba molčati; (c) tisto, o čemer ni mogoče govoriti, je mogoče samo pokazati. K temu dodaja definicije, »možnost izrekanja« pomeni možnost izrekanja na način, ki ima pomen, »govoriti o nečem« pa pomeni, da je o tem povedano nekaj, kar ima pomen.⁶

»Knjiga bo torej začrtala mejo [...] ne mišljenju, ampak izrazu misli« (Predgovor, str. 23). Če obstaja meja v izrazih, tedaj to pomeni, da obeh strani meje ni mogoče izreči na enak način: na eni strani bo pomen, na drugi ga ne bo; toda to pomeni tudi, da obstaja izraz na obeh straneh. Wittgenstein je glede te točke jasen: »Da bi začrtali mejo mišljenju, bi morali biti zmožni misliti obe strani te meje (morali bi torej misliti to, kar se sploh ne pusti misliti).« Ker je mogoče, nasprotno, v jeziku potegniti mejo, morajo obstajati reči, ki se izrekajo v jeziku, a katerih izrekanje se ne artikulira v izjavah s pomenom.

Sicer pa je to vselej predpostavljala logika, ki se je iz istega razloga predstavljala kot neke vrste medicina jezika. Dejansko je to edini motiv, zaradi katerega je mogoče logiko obravnavati kot del filozofije. S tega vidika je Wittgensteinov naslov razsvetljujoč, ker kombinira logiko in filozofijo ter s tem zahteva terapevtsko intenco.

Druga posledica: jezik na sebi in za sebe bistveno predhodi vsakršni meji, ki jo v njem potegnemo v imenu pomena; more in mora biti analiziran neodvisno od te meje. Takšno je namreč stališče lingvistike. Jezik na sebi in za sebe, to so Saussurejeve besede, in že antični slovničarji so se posmehovali logikom ter jim ugovarjali, da imajo resnični in lažni stavki, smiselni in absurdni stavki, teoremi in truizmi, *épistêmê* in *doxa* isto jezikovno strukturo.

Potem razumemo Lacanovo izbiro. Tako kot Herkul na razpotju, je Lacan s tem, ko je artikuliral nezavedno na govorico, pred seboj zagledal dve poti: pot logike, razumljene kot medicine, ki reducira paralogizme, nejasnosti v imenu rešenega pomena, in pot lingvistike, razumljene kot galilejske znanosti, ravnodušne in nepristranske tako do pomena kot do ne-pomena. Izbrati lingvistiko pomeni izbrati, da pomen ne potegne

⁶ Navajam *Traktat* v prevodu Gillesa-Gastona Grangerja (Gallimard, 1993), za ceno ene spremembe: Gilles-Gaston Granger prevaja nemški *Sinn* kot »smisel«; sam dajem prednost prevodu »pomen«. [Op. prev.: slov. prevod navajamo po Ludwig Wittgenstein, *Logično-filozofski traktat*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976.]

meje v govorici (kar ne izključuje obstoja razpršenih, naključnih, trenutnih učinkov roba, ki jih Lacan pripisuje »smislu«). Pomeni izbrati, da se izrazi ne delijo na dve ločeni vladavini, temveč da je mogoče pol-rekati: biti hkrati na dveh straneh kakršnekoli meje pomena.

In narobe, tudi logika se deli na dvojce: kolikor se ukvarja s tistim, kar tvori pomen ali ne, je filozofska logika in sodi v imaginarno (vključno s tem, da ga reduciramo: Russellova veličina); realnega se dotika zgolj tako, da pusti vprašanje pomena ob strani zato, da bi se držala čistega in enostavnega črkovnega računa, ki ne skuša preoblikovati vsakdanje govorice, temveč jo hoče popolnoma zamenjati. Gödel ali Bourbaki, in ne Russell.

Odločilni izrek je da, »metagovorice ni«. ⁷ Razlika »govorica«/»metagovorica« (ki jo nadomesti razlika »omemba«/»raba«, definicija narekovajev kot varuhov pomena itd.) je bila v osnovi večine logičnih metod zdravljenja; zavrnitev tega gotovo pomeni vzeti na znanje neko danost, ki se ji ni mogoče izogniti: celotna *Interpretacija sanj*, in splošneje, vsaka interpretacija temelji na nerazločljivosti, ali raje, na nujni homofoniji med omembo in rabo. Še več. Kar zadeva govorico, je zavrnitev logike, zahvaljujoč lingvistiki; in kar zadeva logiko, je zavrnitev vsakršne metode zdravljenja (torej tudi wittgensteinovskega branja logike), in afirmacija čiste črkovnosti: logika, znanost o realnem in ne o govorici.

Lahko bi šli še dlje. Ne samo, da Lacan zavrne vsakršno realno mejo v govorici, ampak vztraja, da obstaja realna meja v mislih. Ali ni prav to tisto, kar predpostavlja sam koncept nezavednega? V Lacanovi interpretaciji Freuda obstaja meja v aktu mišljenja, katere posledica je: analiza mora misliti tisto, česar se ne dá misliti. Dobro poznamo lacanovsko rešitev tistega, kar Wittgenstein predstavi kot zagato: ker obstaja meja v aktu mišljenja in ker meja ne obstaja v govorici, je torej mogoče tisto, kar se

⁷ Pod pogojem, da se ga dobro razume. Tisto, kar je zanikano, ni možnost jezika, da govori o samem sebi; nasprotno, kar je zanikano, je realna nujnost govorice, da izstopi iz same sebe, kadar govori o sami sebi. Da bi se izognili nesmislu, bomo napotili na branje Jacques-Alain Millerja, »U ou il n'y a pas de métalagage«, *Ornicar*, n° 5, zima 1975/1976, str. 67-72. Pozorni bomo zlasti na to, da ne bomo pomešali Lacanovega izreka in propozicije, kakršna je Wittgensteinova: »Noben stavek ne more ničesar izreči o sebi« (*Traktat*, 3.332). Da ne govorimo o splošnejši izjavi, ki se pri logikih ponavlja v takšni ali drugačni obliki: »Nemogoče je pomensko govoriti o nekem jeziku J tako, da ostajamo znotraj tega jezika.« Prav to je temeljni aksiom metagovorice. Nasprotno pa bi se dalo Lacanov aksiom parafrazirati takole: »O nekem jeziku govori samo neki jezik« ali pa »Iz jezika ni izhoda«. Kar zadeva lingvista, ta že dolgo ve, da lahko latinska slovnica ostaja notranja latinščini in sledi njenim pravilom. Ali da lahko jezikovni fragment *haec est virtus* deluje kot samo ime pravila, ki je nanj apliciran.

ne dá misliti, dobro izreči. In ker je to mogoče, je dolžnost. Iz tega izhaja splošna sprevernitev Wittgensteina: niti sanje niti simptom niti lapsus ne kažejo, temveč izrekajo. Skratka, nezavednega ni mogoče razstaviti kot kakšne slike, temveč je strukturirano kot govorica. Odtod tudi premeštev 7. propozicije *Traktata*: o tistem, česar ni mogoče misliti, je treba pol-rekati.

Lacan ni prenehal ponavljati aksioma, da je mogoče izreči obe strani vsake meje. Razvijal ga je na različne načine: s platonistično linijo in *orthè doxa*, s topologijo, ki hkrati zoperstavlja sferično in asferično in omogoča njuno medsebojno povezavo, z definicijo matema kot *orthè doxa*, s teorijo resnice; dopolnil ga je z dodatkom, da je mogoče vselej izreči obe strani meje, vendar ju ni mogoče izreči v celoti (kvazi russellovska formalizacija ne-vsega). Če razumemo, da izreči resnico pravzaprav pomeni izreči obe strani vsake meje, prepoznamo prve besede iz *Televizije*. Izhodiščna odločitev pa je jasna; kar zadeva govorico, je treba podvomiti v vsako besedo, ki jo o njej izrečejo logiki: namreč da je pomen zanjo bistven. Toda za trditve, da pomen ni bistvo govorice, se je bilo treba zoperstaviti celotnemu človeštvu. Lingvistika je bila prva in edina, ki je bila tako arogantna. Mimogrede bi dodal, da začenja plačevati za to.

2.2. Drugi Wittgenstein v *Filozofskih raziskavah* zatrjuje: »Ni zasebne govorice.« Komentatorji se prerekajo glede točne interpretacije te trditve (med drugim napotujem na Kripkeja). Večina jih kljub vsemu priznava, da raba besede »zasebno« predpostavlja nasprotje »javno/zasebno«, kot ga običajno razume filozofska *doxa*. Priznavajo tudi, da lahko razberemo dve pod-propoziciji: (a) kjer ni pravila, ni govorice; (b) obstajajo zgolj javna pravila.

Propozicija (a) ne loči Wittgensteina od večine tistih, ki teoretizirajo o govorici; propozicija (b) je tista, ki je razločevalna. Wittgenstein jo uporablja v mnogih pod-propozicijah: nejavnega pravila ni mogoče nikoli rekonstruirati z indukcijo iz opaženih ravnanj, ker je mogoče katerokoli ravnanje obravnavati kot aplikacijo kateregakoli pravila; upoštevanje nekega pravila ne bi moglo biti izključno zasebno ravnanje. (*Raziskave*, I, § 199-202.) To, da obstajajo zgolj javna pravila, izraža pojem »igre«. Odtod mit (v platonističnem pomenu besede) »jezikovne igre«; vsak fragment govorice more in mora biti izražen kot igra, katere pravilo bi predhodno naznanili pred neko publiko. Četudi, strogo gledano, nobena govorica ni igra in četudi takšnih pravil kot so pravila igre nikoli ne naznamo vnaprej. Izraz »jezikovna igra« je samo prevod teze »ni zasebne govorice«.

Lacanova aksiom strukture, mislim na aksiom, ki ga lahko potegnemo iz »nezavedno je strukturirano kot govorica«, pa predpostavlja

natanko to, da je nezavedno zasebna govorica. Kajti, konec koncev, kaj je predpostavljala lingvistika, ko je razmišljala o strukturi? Da subjekti, ki govorijo neki jezik, spoštujejo pravila in prisile, od katerih vsi in vsak posebej ne poznajo vsebine, pač pa vedo le, da obstaja.

Ta predpostavka predhodi sami lingvistiki; implicitno je navzoča v najstarejših anekdotah, ki zadevajo jezik: anekdota o *šiboletu*, o zeliščarici in Teofrastu itd. Vztraja torej še naprej, čeprav galilejska lingvistika ne razmišlja več v okvirih strukture. Če je slovnica množica pravil, kot je domneval Chomsky, in če neka slovnica obstaja kot »zmožnost govornice« (Saussurejev izraz, ki ga prevzame Chomsky) pri vsakem govorečem bitju od njegovega rojstva dalje, tedaj obstaja zasebna govorica (tudi če vselej ostaja zgolj kot možnost in se aktualizira samo v nekem javnem jeziku); govoreči subjekt se ravna po pravilih na zaseben način; lingvist jih rekonstruira z indukcijo; kar predpostavlja, da poljubno vedenje ni aplikacija poljubnega pravila.⁸

Reči torej, da je nezavedno strukturirano kot govorica, torej najprej pomeni, da je nezavedno nekaj zasebnega, tako kot vsaka govorica, kolikor je strukturirana. In nezavedno, kot ga je utemeljila freudovska psihoanaliza, dejansko deluje strogo urejeno, toda ne da bi bilo katerokoli njegovo pravilo javno; še več, sam pojem zdravljenja predpostavlja, da bi z objavo takšnega pravila nekega singularnega nezavednega to pravilo razpustili: kot neobjavljeno bi bilo pravilo tudi neobjavljivo. S postavitvijo hipoteze o nezavednem, strukturiranem kot govorica, psihoanaliza zelo natančno potrdi realen obstoj zasebne govornice bolezni ali pa vsaj nelagodja (primerjaj *Raziskave*, I, § 243). Sicer pa, ali simptom ne obstoji v strogo zasebnem ravnanju po nekem strogo zasebnem pravilu – tako zasebno ravnanje po pravilu in pravilu, da ju niti priča niti sam subjekt ne prepoznata niti kot ravnanje po pravilu niti kot pravilo? Da ne omejamo slavnega zapisnika, ki ga je analiziral Serge Leclaire.

⁸ Tak je zastavek chomskyjevske prirojenosti, naj jo interpretiramo v filogenetskih okvirih ali ne. Dejansko vsaka prirojenost pomeni opirati se na predpostavko, da obstaja zasebna govorica. In obratno, zanikanje zasebne govornice pomeni zavračati vsakršno prirojenost, vključno z lorenzovsko. Mimogrede bomo pripomnili, da je hkrati s tem vnaprej zavrnjena celotna kognitivistična doktrina, po kateri obstajajo filogenetsko konstituirana »zasebna« pravila, lastna vsakemu kognitivnemu aparatu. Seveda je tudi vabljivo interpretirati kantovski *a priori* kot zasebno govorico; vsak transcendentni projekt predpostavlja, da se subjekt zasebno ravna po določenih pravilih. Ista opazka, *a fortiori*, o kategoričnem imperativu. Nasprotno pa bi lahko trdili, da Cogito ne predpostavlja nobene zasebne govornice in je zlahka združljiv s hipotezo javne definicije pravil rabe besede »cogito« (če sploh ne govorimo o javni definiciji pravil meditacije).

2.3. V tej luči lahko samo poudarimo sistematično konsistenco, ki je morala pripraviti Freuda do tega, da je prav tako predpostavil obstoj zasebnih iger. To je *fort-da*. Gotovo obstaja igra, toda tisti, ki se ji posveča, ni v stanju, da bi lahko formuliral njeno pravilo. Prvič, ker je še vedno skoraj *infans*; drugič, ker pravilo strogo gledano ne obstaja: obstaja zgolj v pojavljanju in izginjanju, ki sta asociirana s fonetičnim nasprotjem; tretjič, ker igralec ne ve, da se igra, ne ve niti tega, kaj pomeni igrati se. Vrh tega je opazovalec prepričan, da lahko rekonstruira pravilo s preprosto baconovsko analizo (tabela prisotnosti in odsotnosti) obnašanja; kar se Wittgensteinu zdi nemogoče ali brezplodno. Končno, ta indukcija predpostavlja, da otrok ravna po pravilu, katerega obstoj mu je neznan, čeprav ga je ustvaril, na strogo zaseben način. Potrebna bi bila vsa Freudova večšina, da bi v otroku našli ravnanje po pravilu.

Lacanov korak gre še dlje od Wittgensteina. Četudi je *infans*, se igralec ujame v mrežo govorice. Toda za priznanje, da je v to vpletena govorica, bi bilo treba govorico dojeti natanko tako, kot jo je dojela strukturalna lingvistika: kot sistem, ki potrebuje in ki mu zadošča ena sama razlika. Vemo, kako tukaj deluje nasprotje O/A; samo na sebi izpričuje realno fonološke strukture, toda edino Saussure in Jakobson dopuščata predpostavko, da to zadošča za govorjenje o lingvistični strukturi. Freud tega nedvomno ne bi dopustil; v njegovih očeh govorica terja besede. Sicer pa je prav zaradi tega primoran pripoznati leksema *fort* in *da* v tistem, kar ima Lacan raje za foneme. Toda razlika med leksemom in fonemom je tukaj ključna. Če gre za lekseme, se bo lahko wittgensteinovec vedno skliceval na nekoga tretjega (javnost), ki bi objavil pravilo jezikovne igre, ki je pertinentni fragment nemškega jezika: par besed *fort* in *da*. Če pa gre za foneme, ne more noben tretji (razen Drugega, ki je ravno struktura) objaviti njunega pertinentnega nasprotja kot takega.

Seveda za poravnavo vseh sporov zadošča malo sofisticiranja. Tako bo lacanovec brez težav pokazal, da ni nič čisto zasebno, niti v govorici niti v nezavednem. Koncept Drugega (»veliki Drugi«) to zlahka omogoča. Toda bodimo jasni: dosledni wittgensteinovec ne bi dopustil, da Drugi zadošča za deprivatizacijo notranjosti. Ključno je sledeče: nasprotje zasebno/javno je pri Wittgensteinu umestno zato, ker je edini problem, ki ga ima ob koncu *Traktata* za realnega, in to z eksplicitno odločitvijo, natanko problem drugega kot podobnika, se pravi kot malega drugega. Medtem ko veliki Drugi, ki ravno ni podobnik, s samim svojim obstojem spodbija dvojico zasebno/javno, na katero se skuša Wittgenstein načeloma omejiti. V tem smislu lacanovec morda ne bo rekel, da je nezavedno zasebna govorica, toda samo zato, da bi spodbijal, da ima beseda »zaseb-

no« tukaj najmanjši pomen. Tu se zopet sklicuje na tisto, kar je zagovarjala lingvistika, tudi če je reducirana na njeno minimalno jedro.

3. To, da Lacan hkrati zavrne Wittgensteina 1 in Wittgensteina 2, pomeni, da hkrati zavrne tisto, kar ju razlikuje, in tisto, kar ju združuje.

Kar ju razlikuje: doktrina meje pri prvem in doktrina zasebne govorice pri drugem. Kar ju združuje: molk. Treba je molčati, pravi prvi. Ni zasebne govorice, pravi drugi; razumimo: ali sploh ni zasebnega sveta ali pa je ves zasebni svet svet molka; toda zasebni svet obstaja – razen če morda ni vreden tega, da ga imamo za svet –, torej obstaja molk. To postavi enkratno domnevo: da je molk mogoč. Lacanov aksiom pa se glasi, da molk ne obstaja. Ono nikdar ne umolkne. Prav to je treba razumeti pod »ono govori«. Prav to je treba razumeti v freudovskih izrekih, ki se jim približa Lacan: »Glas onega je tih, vendar vedno govori isto,« »glas resnice je tih, vendar vedno govori isto.« Ta »vedno« in »isto«, ki nihata med leitmotivom in *basso continuo*, hkrati izrekata, da se ono vselej vrača na isto mesto (ponavljanje) in da se to nikoli ne preneha (nujno in nemožno). Molk ne obstaja; temu se lahko reče nezavedno, temu se lahko reče resnica, temu se lahko reče struktura, temu se lahko reče govorica. Razumemo torej, v čem je bila posebnost lingvistike, ki je v petdesetih letih še nastajala; ker se je ukvarjala s potankostmi jezikov kot takih, je proizvedla in odprla skrinjico sinonimov za freudovsko odkritje: da ono govori tudi tedaj, kadar molči.

Morda noben drug diskurz ne bi mogel zadostiti temu, da bi izrekel to odkritje. Bila je torej neskončna sreča, da je prišlo do srečanja – in nikdar ne bomo dovolj ocenili, kako majhna je bila verjetnost. Dokler sama lingvistika ne bo dosegla točke svoje nezadostnosti in bo treba stopati drugih poteh. Vključno s potjo molka; če molk ne obstaja, zakaj ne bi priložnostno zaprli ust?

Vemo, da je Lacan nekega dne izbral to pot molka. Sam sem si postavil vprašanje: je bila to pridružitev Wittgensteinu? Morda ne. Morda je bilo ravno nasprotno. Kajti končno to, da je molk nemogoč, sodi skupaj z dejstvom, da ono govori tudi tedaj, kadar molči. Že lingvisti so potrdili, da njihova nema pravila predstavljajo neko govorico, ki vnaprej govori (*infans* ali pa gluhonema oseba sta govoreči bitji). Morda pa so se nekega dne Lacanu kakšni drugi indici izkazali za solidnejše. Nemogoče je, da v njem ne bi povezali pojavitve neke molčeče maksime – molčeče, toda

morda ne tihe [*silencieuse*] niti neme⁹ – s pojavitvijo nekega »zapisano je«, ki ga velja navezati in zoperstaviti izreku »ono govori« iz prvega klasicizma. Kot da ključni izrek ne bi bil noben od teh dveh, temveč neki drug, na katerega kažeta: »Ono nikdar ne umolkne...« To, da ono nikdar ne umolkne, bi bilo tisto – prekletstvo ali sreča –, kar navsezadnje izraža ime *govorica*. Lacan bo do tega najprej prišel po poti »ono govori«, kjer se bo lingvistika izkazala za odločilno zaradi same njene možnosti, bolj kot zaradi njenih lastnih teoremov. Lacan bo morda nekega dne ugotovil, da bi to bolje dosegel po poti nekega »zapisano je«, do česar so vodile Črke¹⁰ in razmišljanje o spolih. Odtod določena vrnitev k ideogramom in hieroglifom, kolikor ne kažejo, temveč izrekajo. Odtod vrnitev k literaturi, ali raje k njeni obrnjeni podobi v vodi, ki označuje nemogoče pokrajine [*des terres impossibles*]: »*Lituraterre*«. Odtod določena vrnitev k pesnitvi.¹¹ Toda v obeh primerih se je lahko fraza, v kateri nastopa *ono*, končala samo v režimu govornice, saj *ono* obstaja zgolj v tem režimu, naj gre za govornika ali za zapisano bit. Morda je torej včasih potrebno, da umolknem, da bi dal vedeti, da *ono* ne preneha ne molčati.

Prevedel Samo Tomšič (redakcija prevoda JŠR)

⁹ Lingvist ne more spregledati dvoumij. »*Silence*« lahko v francoščini pomeni molk govorečega bitja, toda tudi tišino negovorečih objektov: odsotnost govornice, a tudi odsotnost hrupa. Medtem ko »umolkniti«, »molčeč«, »nem«, »nemost« vključujejo razsežnost govornice. Pripomnili bomo, da je molčeč tisti, ki molči, čeprav bi lahko govoril, če bi hotel; nasprotno pa je nem tisti, ki ne more govoriti, četudi bi to hotel.

¹⁰ [*Lettres*: dvoumnost francoskega izraza, ki dobesedno pomeni črke, a hkrati napotuje na literaturo, *belles lettres*. (*Op. ur.*)]

¹¹ O vsem tem glej zlasti seminar »Vers un signifiant nouveau«, *Ornicar?*, n° 17-18, 1979, str. 7-23.